

Álbmotstruktuvra

Riika álbmotstruktuvra muitala mo ássiidlohká juohkása agi ja sohabeali mielde. Dat álbmotrievdan mii industriijaluvvan Oarje-Eurohpás lea dáhpáhuvvan manimus 200 jagi lea mielddisbuktán stuorra rievdadusaid álbmotstruktuvrii. Erenomážit guoská dát ahkejuhkui. Servodatplánejeddjiiide ja politihkkáriidda lea dehálaš geahčadit ahkejuogu álbmogis. Álbmotpyramida maid odne geahčat, muitala boahtte áiggi birra.

Geahča lijkkas

<https://www.fn.no/Land/Norge>

1. Man stuorrá leat logut juohke ahkejuogus jagis 2040. Naba jagis 2060?
2. Man stuoris lea bargoveahka?
3. Man stuoris golahanjoavku?
4. Mo čuohccá dát servodahkii?
5. Čilge mo álbmotovdáneapmi váikkuha servodahkii.

1.

2.

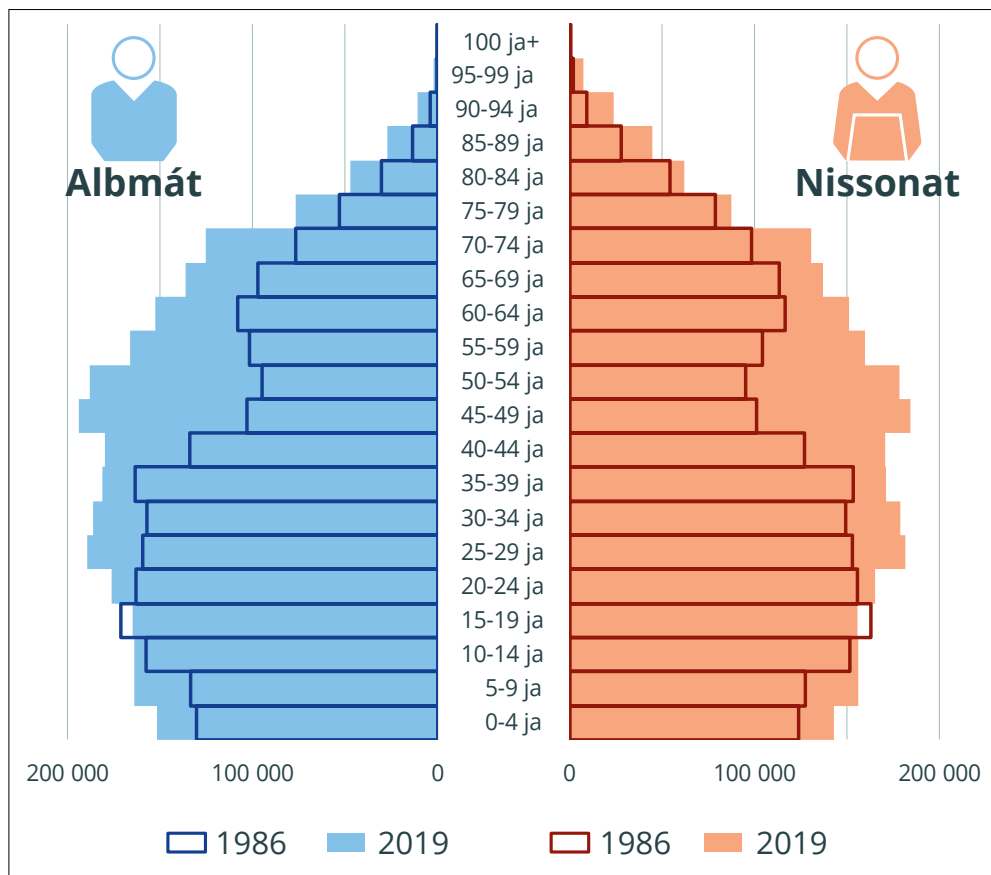
3.

4.

5.

ČIEKŇUDEAPMI JA DUTKAN

Geahča álbmotpyramiida. Don dárbbášat interneahta ja buorre gáldokritihkalaš gálggaid ohcat vástádusaid ja čilgehusaid. Muitet ahte ii leat álo ahte dušše okta vástádusa lea riehta, ja soaitá maid ahte ii gávdno riehta vástádus.

- Čilge maid pyramiida čájeha.
- Man ollu eambbo olbmot 45-49 agis leat dál go jagi 1986?
- Geat ellet guhkimusat, nissonat vai albmát/dievddut? Manne?
- Guđe agis leat eanemus olbmot Norggas? Leat go sii fuolahan- vai golahanjoavkkus?
- Sárggo odđa álbmotpyramiida mii čájeha mo logut leat 30 jagi geahčen. Geat galget fuolahit boarrásiid?
- Otná 15-18 ahkásaččat leat unnit (logu dáfus) go jagi 1986. Dat lea dat áidna ahki mii lea unnit dál go dalle. Oza aviissaid arkiivvain ja geahččal gávnnaht sivaiddasa ahte rieggádanlogut eai lassánan gaskkal jagiid 2000 ja 2015.
- Manimus njeallje jagi leat norgga rieggádanlogut uhccun. Manne nu, jáhkát don?

Malthaus láhka

Thomas Robert Malthus (1766-1834) lei brihttálaš servodatekonoma. Son balai earret eará dan ahte ealáhusvuođđu ii gierdda olmmošlaskama.

Son hápmii ekonomalaš lága mii čilgii ahte olmmošlohku lassána jođánat go dan maid borramušaid gerget buvttadit.

Son čilgii dáinna lagiin: Olmmošlohku lassána beliin juohke 25.jagi. Dat dagaha olmmošlaskama, dakkár geometralaš ovdáneapmi, 1-2-4-8-16 jna. Biepmogilvimis lea ges arimetralaš ovdáneapmi 1-2-3-4-5 jna.

Jos olbmot eai várut laskamis ja ráddjet ollu man mánáid oriegádahttit, de olmmošlaskan šaddá deattan ealáhusvuođđui ja olbmot jápmet nealgái, epidemijjaide ja sođiide dalle.

Muhto, sáhttago dás leat juoga duohta?
Gierdá go máilbmi eanet olbmuid, vai ii?
Divaštala ja gávnna ákkaid.

Divaštala

Manne gierdá? Manne ii gierdda?

<https://www.dagsavisen.no/demokraten/meninger/miljokrisa-jorden-taler-ikke-flere-enn-3-5-milliarder-mennesker-1.1594497>

- <https://www.rbnnett.no/nyheter/2016/09/10/Om-20-år-tåler-ikke-jorda-mer-13309983.ece>

- <https://www.wwf.no/klima-og-energi/dyr-og-klimaendringer>

Man láhkai sáhttet máilmmi riikkat ON:a guoddevašvuodaulbmiliid juksat?

1. Jos galgá sáhttit jávkadit geafivuodá. De ferte ekonomalaš ovdáneami fátmastit ja juohkit reháleappot olbmuid ja riikkaid gaskka, ja addit seammá vejolašvuodaid buohkaide.

2. Mii fertet jurddašišgoahtit eará láhkai dan birra mo mii šaddadit, juohkit ja geavahit borramuša. Jos mii dahkat dan riehta, de sáhttá eanadoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi buvttadit olles máilmmi álbmogii borramuša ja leat dehálaš sisaboahtun ollu olbmuide.

3. Dán ferte ollu návccaiguin vuoruhit. Ollu váralaš dávddat fertejit jávkaduvvot ja ollu stuorra dearvvašvuodáhástalusat fertejit gieđahallot.

4. Ollu mánát vázzet dál skuvlla ja ožžot buori oahpahusa. Dát guoská erenoamážit nieiddaide ja nissoniidda. Ollugat máhttet lohkat ja čállit, muhto ain menddo ollu mánát eai leat oahppan vel lohkat ja čállit.

5. Guktot sohkabealit galget oažžut vejolašvuodá mearridit iežaset eallimis. Erenoamážit fertejit nissonat oažžut oahpu, dearvvašvuodábálvalusaid, bargguid ja juridihkalaš vuoigatvuodaid jos ovdáneapmi galgá dáhpáhuvvat

6. Dál leat ollu eambo olbmuihivsesgat ja buhtes čáhci, muhto ovdáneapmi leamaš ja lea ain menddo njoahci. Miljovnnaid mielde olbmot jápmet dannego ii gávdno buhtes čáhci ja hivsset.

7. Energiija váikkuha dasa ahte dálkkádat rievdá, dannego energiija buvttadeami oktavuodas luito ollu CO₂ ja eará lundui. Mii fertet ođasmahtti energiijagálduid vuoruhit. Dat leat čáhcefápmu, bieggafápmu, beavvášfápmu. Ođasmahtti energiija lea guoddevaš energiija.

8. Sullii bealli álbmogis lea nu vuollegis bálká ahte ii sáhte ealihit iežas ja bearrašis. Ekonomalaš ovdáneami bokte mii fertet ásahit bargosajiid ja ávddalaš bargguid olbmuide. Dát šaddá stuorimus hástalus jagi 2030 guvlui.

9. **Innovašuvdna ja infrastruktuvra.**

Infrastruktuvra lea dat vuodđostruktuvra mii dárbbášuvvo vai servodat doaibmá. Dat leat geainnut, girdihápmanat, čáhcebohccit, fievrrideapmi, elrávdnji, telekommunikašuvdna, ja ollu eará. Ovdáneapmi, buorideapmi ja lassáneaddji buvttadeapmi ii dáhphuva jos ii leat nanu infrastruktuvra sajis. Innovašuvdna lea ođasmahttit, rievdadit ja beavttálmahttit buvttadeami, jurddašeami ja bálvalusaid.

10. **Uhcit erohusat.** Jos áigut olahit guoddevaš ovdáneami, fertejit erohusat gaskkal rikkis ja geafes riikkaid ja riikkaid siskkobealde erohusat uhciduvvot. Mii fertet nappo juogadit máilmmi resurssaid vuoiggalaččat dainna ulbmiliin ahte uhcidit geafivuodá ja ásahit stabiila servodagaid.

11. **Guoddevaš gávpogat ja servodagat.** Gávpogat sturrot ja doppe dáhphuvvá ollu innovašuvdna, gávppašeapmi, dutkan ja sosiála oktavuodát čadnojit. Gávpogat sturrot johtileappo go ássanvisttiid huksen ja bargosajit ásahuvvojit, ja stuorra šlummaguovllut šaddet gávpogiid birra. Dasa lassin gávpogat váikkuhit birasgássaluoitimii/luonddunuoskkideapmái.

12. **Guoddevaš geavaheapmi ja buvttadeapmi.**

Mii geavahit ja buvttadit eambo go dan maid eana ja biras gierdá. Dat mearkkaša ahte mii ferte dahkat eambo uhcit resurssaiguin. Dat váikkuha birrasii ja lundui. Olbmot/Fitnodagat fertejit ráhkkanit dasa ahte lágat rievdaduvvojit, divvagat ja vearru lassán ja teknologiiija ferte guoddevaččat buvttaduvvot ja geavahuvvot. Boahttevaš buolvvat fertejit rievdadit geavahanminstariid ja eallinvuogi.

13. **Bissehit dálkkádatrievdademiid.**

Dálkkádatrievdamat leat globála hástalusat ja dat eai dáhphuva riikkarájaid siskkobealde. Paris-šiehtadusa bokte jagi 2015 leat riikkaid jođiheaddjit šiehtadan ahte buohkat galget bargat uhcidit váralaš gássaid luoitima ja vurket CO2. Seammás fertejit riikkat vuoruhit ásahit ođasmahtti ja eará buhtes energiija. Áigumuš lea bissehit globála liekkadeami. Jos dat goargnu badjel 2 lieggacehkiin, šaddet rievdadusat nu ahte mii eat dain birgehala ja eallin- ja birgenlágit nohket.

14. **Eallin čáziin.** Máilmmi ábiid temperatuvra, kemiija, rávnnjit ja eallin bisuha eatnama eallima. Buot maid mii borrat, vuoignat, dálkkit ja dálkkádat regulerejit máilmmi ábit ja čázádagat. Dat šaddet eambo ja eambo dehálažžan sihke borramušlihttin álbmogiid ja bargosajiid dáfus. Ábiid resurssaid ferte geavahit dan láhkai ahte guoddevaš ovdáneapmi bissu ja ovddiduvvo.

15. **Eallin nannámis.** Eatnamis lea dušše 30 % vuovdi. Vuovddit bisuhit eananvuoddu čavddisin, doppe lea stuorra biologalaš mánggabealatvuohta ja badjel 80 % buot elliin ja šattuin mat ellet eatnama alde, leat vuovddiin. Dasa lassin lea vuovdi ollu eamiálbmogiid ruoktu. Hui ollu olbmuid lea vuovdi maiddái bargosadji ja dienas. 2,6 miljárdda olbmo ellet eanadoaluin, muhto badjel bealli sin gittiin ja guohtoneatnamiin leat dakkár dilis ahte eananvuoddu lea billašuvvamin. Dán ovdáneami ferte bissehit ja jorgalahttit.

16. **Ráfi ja vuoiggalašvuohta.** Sihkarastit ja ovddidit ráfalaš ja fátmasteaddji servodagaid lea álo leamaš ja lea ain ON váldodoaibma. Guoddevaš ovdáneapmi eaktuda ráfi. Riidduid ja sođiid geažil ollugat masset heakkadehálaš almmolaš bálvalusaid. Oassi dán barggus lea earret eará vuosttildit veahkaválddalašvuođa/illasteami ja olmmošgávppašeami, eastadit terrordaguid ja kriminalitehta ja beavttálmahttit lágaid ja daid čuovvoleami.

17. **Ovttasbargat juksat guoddevašvuođaulbmiliid.** Jos máilbmi galgá juksat dáid mihttomeriid, de fertejit eiseválddit, ealáhusat, fitnodagat ja siviilaservodagat ovttasbargat. Guoddevašvuođaulbmilat čujuhit oktasaš globála bálgá ja dan hirpmus stuorra barggu maid ferte prioriteret bargat jagi 2030 vuostá. Jahkeduhát ulbmiliid bargu čájehii ahte dakkár ulbmillaš ovttasbargu doaibmá.

Bargobihtát

1. Loga guoddevašvuodaulbmiliid dárkilit. Čális oanehaččat mo máilmmi jođiheaddjit galget juksat ulbmiliid.
2. Dás sáhtát lohkat eambo Guoddevašvuodaulbmiliid birra: <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal>
3. Vállje ovttá guoddevašvuodaulbmila masa čiekŋudit. Loga dan birra dárkilit sihke ON-neahttasiiddus ja eará neahttasiidduin. Viečča ovdamearkkaid ja govaid árgabeaieallimis miehtá máilmmi ja čájjet man láhkai du «ulbmil» sáhtašii buoridit olbmuid eallindili. Muite gáldokritihka. Daga ovdanbuktima earáide ceahkis. Čilge maiddá manne don válljejit juste dán ulbmila.
4. Vállje muhtin riikka máilmmis gos álbmogis lea áibbas earálágan eallineavttut go mis Norggas. Miellagovahala muhtin nieidda dahje bártne iežat agis gii orru doppe. Čále ja muital su birra/Čále muitalusa.
Maid son bargá, jurddaša, niegada, mii dáhpáhuvvá, leatgo sus oappát/vieljat?
Mo son gárvoda?
Mo son orru?

Geaiguin son orru ovttas?

Mo son birge?

Don sáhtát diktet su muitalusa, addit sutnje nama jna, muhto fertet researchet/ohcat dieđuid das mo lea eallin/politihkka/infrastruktuvra/bálkkát/bargodilli/olmmošlohku/dálkkádat doppe gos son eallá. Muite gáldokritihka.

5. Loga dárkilit guoddevašulbmila nr 11.

Joavkobargu:

Ságastehket/digaštallet mo sáhtta bissehit gávpogiid stuorrumis ja baicce gilážiid šaddat.